

POČECI HRVATSKE POMORSKE TERMINOLOGIJE

Diana Stolac
Pedagoški fakultet Rijeka

U članku se govori o jezičnoj situaciji u 19. stoljeću u pomorskim školama, posebno u Bakru, i stvaranju temelja hrvatskog pomorskog nazivlja. Analizirani su pomorski rječnici Bože Babića, učitelja i upravitelja Nautičke učione u Bakru.

Pomorski rječnik Radovana Vidovića obuhvaća "razdoblje od srednjeg vijeka do vremena industrijske revolucije, to jest razdoblje brodova na vesla i jedra"¹. Pomorski se termini navode prvenstveno prema u ovom stoljeću sakupljenoj građi za pomorsko-ribarstvene nazive. Starije su potvrde najvećim dijelom iz književnosti ili, pak, općih rječnika, i to rijetko direktno a mnogo češće preko Rječnika JAZU ili lingvističke literature. Izvori su također dijalektološka i etnološka građa, te pravni i povijesni spisi.

A pomorski rječnici?

Najstariji naš pomorski rječnik koji je ekscerpiran u Vidovićevu jest *Morski rječnik* Bože Babića iz 1870. godine - sljedeći je pomorski rječnik tek onaj Rudolfa Crnića iz 1922. godine². Božo Babić autor je još jedne navedene knjige - *Mladi mornar* iz 1875. godine, koja naslovom ne upućuje tako direktno na sebe kao izvor sustavne pomorske terminologije. Ipak, dovoljan je tek letimičan pogled da se ustanovi da petinu knjige čini pomorski rječnik. Dakle, dva najstarija pomorska rječnika istog su autora - Bože Babića.

Božo Babić, pomorski časnik i leksikograf, rođen je prije 150 godina, 27. prosinca 1840.g. u selu Volarice kod Sv. Jurja³. Od 1858. godine vezan je uz more, prvo kao kadet u austrougarskoj ratnoj mornarici, nakon četiri godine iz zdravstvenih razloga umirovljen, pa reaktiviran za vrijeme rata 1866.g.⁴ da bi od 1874.g. bio imenovan učiteljem i upraviteljem Nautičke učione u Bakru.

Za banovanja Josipa Jelačića osnovana je državna nautička škola u Bakru 1848.g. a radom je započela sljedeće školske godine. U vrijeme apsolutizma gubi status državne škole a na molbu saborskog zastupnika Pavla Battagliarinia od 6. srpnja 1870.g. pozitivno se rješenje izdaje tek 10. studenog 1871.g.⁵ Godine 1874, kada dolazi novi nastavnik nautike i matematike, ujedno i upravitelj Božo Babić, škola je dvogodišnja, nastavni je jezik talijanski a uči se i hrvatski jezik kao obavezni predmet. Naime, službeni je jezik u pomorstvu Austro-Ugarske Monarhije bio talijanski, u svih sedam pomorskih škola na istočnoj jadranskoj obali to je bio i nastavni jezik, pa su se stručni ispiti za nautička zvanja mogli polagati isključivo na talijanskom. Nešto kasnije zakon je dozvolio

1 R. Vidović, *Pomorski rječnik*, Predgovor, str. V (v. popis literature)

2 R. Crnić, *Pomorski rječnik...*

3 Datum rođenja i smrti Bože Babića navode se prema Stališu duša župe Sv. Juraj, str. 461-464, odnosno prema smrtovnici. U svim se enciklopedijama navode datumi 24. prosinca 1840, odnosno 14. studenog 1912. Ostali biografski podaci u ovome članku navode se prema Hrvatskoj enciklopediji, sv.2, str.54.

4 U knjizi *Mladi mornar* Božo Babić opisuje svoje sudjelovanje u pobjedničkoj bici kod Visa 1866. g.: "...neću nikada zaboraviti onoga dana, kad se s Talijanom kod Visa mjerismo." "Dakle ste i Vi tamo bili," nahrupl kao u jedan glas čela družina, uočiv sada u kapetanu druga slavne pobjede Viške. "I mene zapada sreća," hoće na to odmah kapetan, "braniti vojnikom domovinu od neprijateljske navale..."

5 Za više podataka o bakarskoj pomorskoj školi isp. I. Marochino, *Grad Bakar* i spomenice škole: *O moru*, A. Sporer, *90-godišnjica*, 125. *obljetnica* i *Centar usmjerenog obrazovanja*.

još i njemački i mađarski, ali ne i hrvatski jezik. Ipak, krajem sedamdesetih godina u bakarskoj školi hrvatski jezik postaje nastavnim jezikom za sve predmete osim stručnih. Za ostvarivanje prava na stručnu nastavu na hrvatskom jeziku trebat će se izboriti dugim radom na nautičkoj terminologiji, budući da je glavnim nedostatkom naznačeno upravo nepostojanje hrvatskog pomorskog nazivlja⁶.

Vrijeme upravnništva Bože Babića karakteriziraju kvalitetne reorganizacije pomorskog školovanja i rad na sakupljanju nautičke terminologije. Transformiranje školstva uvjetovano je značajnim promjenama u pomorstvu. Višestoljetna vladavina jedrenjaka snažno je poljuljala pojavom parnoga stroja i njegovom primjenom na brodove. Brodovi na paru počinju svoju dominaciju na moru do potpunog istisnuća brodova na jedra. Nautička učiona u Bakru prati te promjene pa 1876/77. školske godine, prije svih drugih državnih pomorskih škola u Austro-Ugarskoj Monarhiji, pored prvog pripravnog i drugog nautičkog razreda učenici dobijaju još i treći nautički razred. Pokazuje se da ni to nije za suvremenog nautičara dovoljno pa se 1882.g. prelazi na četiri razreda. Iste godine Božo Babić prestaje biti upraviteljem škole, ali veza s pomorskim temama ne prestaje. Ostaje upornim sakupljačem hrvatskog pomorskog nazivlja, i, što je također vrlo značajno, rezultate svoga rada objavljuje, čime oni postaju dostupni javnosti i upotrebljavani. Umirovljeni ravnatelj Nautičke učione u Bakru Božo Babić umire 8. studenog 1912. godine u Jurjevu kod Senja, ne očekavši da se u njegovoj školi stručna nastava izvodi na hrvatskom jeziku.

Časnici i nastavnici pomorskih škola osjećali su koliki je problem nepostojanje sustavne hrvatske pomorske terminologije. Prije Bože Babića značajno je mjesto u povijesti pomorske leksikografije zavrijedio također jedan upravitelj pomorske škole. To je Jakov Anton Mikoč, upravitelj CK zavoda brodoslovlja u Rijeci⁷. Iza njega su u rukopisu ostali *Pregled* (nastavni plan i program) i *Rečnik rukokretni* (mali rječnik pomorskih termina)⁸.

Pomorsku školu u Bakru karakterizirala je živa sakupljačka djelatnost. Manje ili veće udjele u stvaranju mozaika zvanog hrvatsko pomorsko nazivlje (naročito za brodsko korito i jedrilje) dali su mnogi nastavnici bakarske škole: Narcis Damin, Dezider Kasumović, Luka Roić, Božo Babić, Milan Miholjević, Juraj Carić, Bare Poparić, Nikola Gerechtshammer i drugi.

Osim Bože Babića značajno je djelo Juraja Carića. Ovaj je nastavnik napisao (i izdao) više djela vezanih uz pomorstvo: *Slike iz pomorskog života* (putopis iz 1884. i 1885. g. s dodatkom: *Tumač njegovih rieči i imena* i *Tumač slici broda s jedriljem*); *Uvod u nautičku astronomiju* (udžbenik iz 1889.g.) i *Nautika /Geodetički dio/* (udžbenik iz 1890.g.).

Rezultati ovakve bogate djelatnosti na razvijanju hrvatskog nazivlja zaista su značajni i pažljivog analitičara ne bi trebali začuditi:

- bakarska je nautika bila prva koja je uvela hrvatski jezik u stručne predmete 1918.g.⁹;

6 Više podataka o nautičkom školovanju u 19. stoljeću, posebno o nastavnom jeziku donose: M. Čop, *Riječko školstvo*; O. Fijo, *Prilozi*; V. Glumac, *Narodna riječ*; B. Stulli, *O hrvatskom jeziku*.

7 U CK zavodu brodoslovlja u Rijeci pored nastavnog talijanskog jezika upotrebljava se sredinom 19. stoljeća u službenom dopisivanju i nastavnim bilješkama isključivo hrvatska pomorska terminologija (nazivi predmeta su, npr. zvezdoslovlje, brodarenje, prirodni zemljopis, morska povestnica, rukokretnje i brodogradnja), isp. M. Čop, *Riječko školstvo*, str. 87 i B. Stulli, *O hrvatskom jeziku*, str. 74.

8 Isp. B. Jurišić, *Rukopisni nautički rječnik*; B. Stulli, *O hrvatskom jeziku*.

9 Isp. I. Marochino, *Grad Bakar*, str. 179; 125. *obljetnica*, str.89.

- njezini su nastavnici sakupili oko 2.700 hrvatskih pomorskih termina;
- upravo je rukopisna i tiskana građa iz bakarske škole osnova *Pomorskog rječnika* Rudolfa Crnića 1922.g., značajnog pomorskog terminologijskog priručnika 20. stoljeća.

Jedan od najzaslužnijih za ovakve rezultate zasigurno je i Božo Babić. Za života su mu objavljena sljedeća djela¹⁰:

1. *Morski rječnik hrvacko-srbski usporedjen sa italijanskijem jezikom od jednog pomorca /u Trstu/ Tisk. Appolonia i Karpina /1870/, 17 str. (Na primjerku u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci rukom je dodano: "Božo Babić, c.k. pomorski nadporučnik"¹¹).*

2. *Mladi mornar ili Put brodom iz Senja u Trst. Crta iz života pomorca Hrvata.* Napisao B. Babić, pr. ravnatelj Nautičke učione u Bakru. /U Kraljevici./ Troškom piščevim. - Tiskom "Primorske tiskare" /1875/, 83 str.

3. *Nazivlje korita i jedrilja broda u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku.* Složio B. Babić, privr. ravnatelj Kr. nautičke učione u Bakru. /U Kraljevici./ Tiskom "Primorske tiskare" /1877/, 22 str.

4. *Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku od Bože Babića,* privr. ravnatelja Kr. nautičke učione u Bakru. /U Bakru/ Tiskom Stiglića i Desselbrunnara /1878/, 20 str.

5. *Pomorski rječnik ili nazivlje za brodarenje po moru.* Sastavio i izdao s pomoći senjeke trgovačke i obrtničke komore Božo Babić, umirovljeni ravnatelj nautičke škole /u Senju 1901/ tiskom Ive pl. Hraljanovića (prije H. Luster) /61 str.¹²

Od Morskog rječnika iz 1870.g. dijeli nas punih stotinu i dvadeset godina. Ova knjižica svojim malim brojem stranica (samo 17) upravo zorno pokazuje kako kvantiteta i kvaliteta ne moraju imati stereotipne uzročno-posljedične veze. Programskim tekstom o nužnosti stvaranja slavenske, i u okviru nje i hrvatske nautičke terminologije¹³, ugrađena je u same temelje hrvatske pomorske leksikografije.

Ovo je Babićevo djelo najstariji naš pomorski rječnik ekscerpiran za *Pomorski rječnik* čiji je autor Radovan Vidović sakupio vrijednu pomorsku leksičku građu iz brojnih objavljenih, ali još brojnijih rukopisnih rječnika. Zanimljivo je pogledati kakvo mjesto o Vidovićevu *Pomorskom rječniku* imaju upravo termini iz Babićevih knjiga objavljenih 1870. i 1875. godine.

Impozantan je popis od čak četrdeset riječi uz koje se navodi samo značenje prema djelima Bože Babića. Neke su od tih riječi popraćene citatima iz *Morskog rječnika* iz 1870.g., npr. *pemi* (u izrazu *perno rebro*), *pravac* (=kosnik), *pristup* (tal. mandraccio), *priteg* (=steznica). Mnogo su češće potvrde iz *Mladog mornara* iz 1875.g., neke malo poznate, npr. *hajmica*, *ribina*, *štenci* (*štenci krmila*), *šuplja glava*, *teglo*, *zapinj*, ali i neke inače uobičajene u pomorskoj terminologiji, npr. *koš*, *kotva*, *leto*, *mačka*, *okno*, *osovina*, *vez*, *zadnjača*, *zateznica*. Potvrde iz oba ekscerpirana Babićeva djela ima u riječima *podvezati* i *vrvica*. Također je u nekim riječima samo u Babićevu rječniku potvrđen izdvojen lik termina, npr. pored uobičajenog *lukoč* samo u Babića lik *lukoči*, i sl.; ili je samo njegova potvrda iz hrvatske literature, npr. *plavica* (ili *plavčica*; dem. od *plav*, vrsta brodića).

Pozivanje na Babićevo djelo kao najstariji zapis termina je često, npr. *kobilica*, *oputa*, *orepina*, *petlja*, *utok*, *uzda*, *vezat(i)*, *žaba*... Ponegdje se uz Babića spominje kao izvor određenog termina još samo Rječnik JAZU, npr. *utok* (*utočište*, *zaklon*), *uzda* (*mura*), *zateg* (tal. *scotta*) ili tekst Petra Skoka *Naša pomorska i ribarska terminologija* iz 1933. godine, npr. *popelo* (*daska što bok sačinjavaju*), *popeliti* (*postaviti popelo*), *prihvatiti* (*orcat*), *sjekilj* (*kljun; rilo*). Za riječi koje imaju

10 Nisam uspjela naći nijedan od tekstova koji se s nepotpunim podacima spominju u *Hrvatskoj i Pomorskoj enciklopediji*, pa nisu uključeni u analizu. Ne znam radi li se o knjigama ili člancima u časopisima tog vremena. Ovo su podaci kako ih navode enciklopedije: "O čamcu i njegovom upravljanju, 1879"; "U korist našega brodovlja"; "Morska matica (1901?)"

11 Božu Babića autorom ove knjige smatraju sve enciklopedije u kojima se spominje, a i Radovan Vidović u *Pomorskom rječniku*.

12 Analiza programskog koncepta u uvodu, sadržaja i tvorbenih modela pomorskog nazivlja u svih pet knjiga Bože Babića provedena je u: D. Stolac, *Pomorski rječnici*.

13 I u svojoj sljedećoj knjizi (*Mladi mornar*) Božo Babić govori o nepostojanju sustavne pomorske terminologije kao bitnome problemu pomorskoga naučavanja: "... treba znati, da su to rieči tudje te nam puno smetaju u razvoju naše mornarske vještine; pomislite samo, gospodaru Grga, koliko biste bili vi napeđniji, da ste slušali odmah nazivlje i nauku o brodarstvu u hrvatskom jeziku, a ne toliko vremena glavu si trili, dok ste to naučili na talijansku. Da naši stari nisu mogli to preokrenuti, tomu je uzrok, što bijahu stegnuti jarmom mljetačkim, pa jim stalo jedino do obstanka; ali danas, gdje su Talijani nazadovali i ljuto platili gospodstvo na jadranskom moru, nastaje hora, da se i mi probudimo i prionemo na narodni napredak i narodno poštenje, što je naše, osvajajući, što je tudje, vraćajući" (str.6/7).

mного potvrda Vidović najčešće Babića ne spominje.

Iz ovoga je vidljivo kako je priređivač *Pomorskog rječnika* visoko vrednovao Babićevo djelo i poslužio se njime da prikaže bogato hrvatsko nazivlje za jedrenjake i njihovu opremu. Ipak, *Pomorski je rječnik* rezultat rada jednog čovjeka i kao svugdje gdje taj zahtjevan leksikografski posao pada na leđa pojedincu dešavaju se previdi. Čak pedesetak natuknica ne nalazimo, premda su to riječi iz dodatka *Morskorn rječniku* s naslovom *La manovra delle vele in complesso*. Navodjenje vježbine (vrvine) jedara ukupno, npr. *klobučnica, pomagaja, sietka, siža, ulača, utlegar* pa čak iz naslova: *vježbina, vrvine*; ili su pak iz *Mladog mornara* iz pridodanog rječnika pod naslovom *Nizac hrvatskih rieči po moru, kako se čuju u samom narodu: bačvarina, braja, brodograditelj, brodovlastnik, brodovlje, brodovodja, krmar, krstašica, letka, mornarenje, momarica, olovnjača, pamjača, pomorstvo, snast, ubrajja, uzlenjača, vitlica* itd.

U obradi nekih natuknica donose se potvrde iz literature ili terenskih zapisa iz 20. stoljeća, premda bi Babićev citat pokazao da postoji potvrda iz 19. stoljeća, npr. *apoštol, igo, klin, ključ, kolabra, momariti, nos, sidrati*, odnosno niz: *odliv - priliv - zaliv*. Tako Vidović za riječ *jedrilje* kaže da je vrlo česta u Kumičića, u *Siroti*, a da navede i Babićev primjer, imao bi relevantnu i stariju potvrdu (roman *Sirota* tiskan je 1885.g., dakle 10 godina poslije *Mladog mornara*).

Vratimo se djelima Bože Babića. Njegovih je pet knjiga osnovna građa za proučavanje početaka hrvatske pomorske terminologije. Ipak, mora se konstatirati da je jezik natuknice čak u četiri rječnika upravo jezik pomorske komunikacije u Austro-Ugarskoj Monarhiji, dakle - talijanski. Hrvatski je natuknički sloj samo u *Mladom mornaru*, putopisu kojem je rječnik tek dodatak. Treći jezik, čija se paralelna nautička terminologija daje u svim rječnicima osim autorova prvog djela, jest njemački. Kraljevica, Bakar i Senj, gdje su knjige izdane, nalaze se na teritoriju Austro-Ugarske, a i autor je austougarski službenik. Uzme li se to u obzir, njemački je jezik očekivan.

U načinu iznošenja građe vidi se promišljenost i poznavanje leksikografskih i leksikoloških pravila. Razlikuju se, naime, opći rječnici (*Morski rječnik, Mladi mornar i Pomorski rječnik*) gdje se riječi nižu abecednim redom i specijalni (*Nazivlje korita i jedrilja broda i Zapovjed brodovnih obava*) u kojima je građa grupirana u semantičke grozdove. Taj je postupak logičan, budući da se općim rječnicima služiimo kada nas zanima pojedina riječ, a specijalni rječnici imaju dodatnu funkciju da svaki pojam koji spominju smještaju u skupinu pojmova koji su mu po namjeni bliski, dakle formiraju značenjske krugove. U *Nazivlju* je građa podijeljena u 20 značenjskih skupina (dijelovi broda, jedrilje i oputa prema smještaju na brodu), a u *Zapovjedi* u 14 skupina (od razvijanja jedara preko upravljanja brodom pod različitim vjetrovima do usidrenja).

Pomorski termini koje je Božo Babić sakupio i ponudio za upotrebu najčešće su imenice ili višočlane sintagme.

Njima se označavaju:

- dijelovi broda (od onih laicima poznatih, npr. *kljun, pramac, korito broda, trup broda, krma; jedro, sidro, vitlo*, do specijaliziranih izraza za pojedina jedra, prečke ili užad, npr. *košnjača, vjetrolovka velikoga jedra, košni križ, podigač prvenoga donjega letnoga jedra, brci sohe, škota skradnjaka velike pamte*);

- mjere i mjerne sprave (npr. *mjera, metar, sežanj; biegomjer, sievernica, šetka, tlakomjer*);

- pomorci (*brodovodja, mali, momčad broda/vojska broda, mornar, morski častnik, morski vodja, pomagaja kormilara, staršina, strojitelj*);

- vjetrovi (npr. *lomnjača/nevjera/vihar; vjetar u brk, vjetar u krmu*);

- morski i pomorski lokaliteti (npr. *čvrsti kraj, debelo more, luka/pristan, pristanište, ostrov, rat, sidrište, škar/vlaka*);

- zapovjedi (*Gori; Tko je gotov svojim poslom doli; Zategni priečku*) i

- svi ostali pojmovi vezani uz brodove i more (npr. *brod, morehodstvo, plima/priliev, odsieka/odliv, polutnik, vozarina*).

Osim ekvivalenata na talijanskom, odnosno u četiri knjige i na njemačkom jeziku, predloženi hrvatski termin prate i sinonimi, ako ih zapisivač poznaje, npr. *dok - lučište; krov - paluba; momčad broda - momarica; nasip - gat; zapirač - zaporka*. Autor se trudi, ako je to moguće, pronaći domaći naziv koji bi bio što manje pod utjecajem talijanskih, dakle, u svakodnevnom radu na brodu prihvaćenih termina. Građu traži u svom rodnom kraju (Senj i Vinodol, odnosno šire sjeverni Jadran) ali i u drugim primorskim krajevima (Kotor, Neretva, Brač, Dubrovnik s priobaljem itd.). Za neke je pomorske pojmove uspio pronaći adekvatnije kraće nazive nego što su bili ponuđeni talijanski ili njemački, npr. *orebriti*:imboscare un bastimento - Schiff in Spanten; *munjvod*: conduttore del parafulmine - Draht des Blitzableiters; *potrha*: avarea leggiera - leichte Havarie; *talasnjača*: opera morta - Todtes Werk; *uzjac*: groppo di pasa - der einfache Flaggentuch i sl.

Budući da su pomorski termini zapravo profesionalizmi, često su višočlani nazivi, naročito za neke precizno pozicionirane dijelove brodske opreme, na primjer jedrilje i oputa broda (*brod, pramac; velika najgornja klobučnica; zatezna braja prvenoga sošnoga jedra*). Ovakav način

imenovanja posebno dolazi do izražaja u sustavu brodskih zapovjedi. Trenuci u kojima se zapovjedi izdaju mogu biti kritični za opstanak broda, stoga je nužno da mornaru budu apsolutno razumljive, jednoznačne i sa što manje zalihosti (premda je buka u komunikacijskom kanalu ne samo moguća nego i očekivana). Može se to vidjeti na ovim zapovjedima: *Spuznil; Ukmil; Na praće; Kupi vrinul; Spusti i opremi čamac; Izložiti pobočnicu i razviti donje pobočno jedro; Zatvoriti najgornja jedra i utegnuti vanjsku priečku, gornja letna jedra i gornju zadnjaču.*

Zaključili smo da u pomorskoj terminologiji koju predlaže Božo Babić dominiraju višočlani nazivi i da su razlozi za tu, na prvi pogled nezagapnost, funkcionalni. Višočlani su nazivi po svom načinu nastanka opisni, jer je samo tako moguće imenovati i najmanje dijelove mikrosustava, kakav je npr. oputa, unutar sustava, u ovome slučaju jedrenjaka. Da je takav postupak bio dobar, potvrdu nalazimo u suvremenim rječnicima koji donose nazivlje za opremu jedrenjaka¹⁴: *klobočnica, krmena letkica, vanjski podizač sošnjaka, unutrašnje pramačno košno leto* itd.¹⁵

Različite su sintaktičke strukture pomorskih višočlanih naziva. Najčešće je nosilac sintagme imenica kojoj se pridodaje kongruentni atribut i nastaje dvočlana, ponekad tročlana sintagma, npr. *oglavna brajla, vanjska priečka; brod urebren, krstačica uzdušna; prvi nastav rebra; velika najgornja klobočnica*. Također se u stvaranju višočlanih naziva koriste imenički, nekongruentni atributi (uvijek u genitivu), obično prošireni jednim kongruentnim atributom, npr. *brci sohe, oko mriže; brod dugoga puta, klobočnica suhoga križa*. U Babićevim se rječnicima vidi da je u nazivlju opute više atributa, budući da je imenovanje opute opisno i vezano uz jedrilje (premda je veći broj atributa prisutan i u nazivima za druge dijelove brodske opreme), npr. *klobočnica prvenoga najgornjega križa, letka prvenoga košnjoga letnoga jedra, pratioci prača velikoga križa, vjetrolovka velikoga kamenoga jedra*. Budući da je smještaj na brodu značajan za funkcioniranje jedrilja i opute, u formiranju njihova nazivlja uspostavljeni su odnosi *prveni - krmeni* (npr. brci pobočnice); *nosni - krmeni* (npr. blazina); *vanjski - nutnji* (npr. podigač prvene soherice); *dolnji - košni - gornji - najgornji* (npr. krmeno oputo); *rtni - grljeni - zatezni - oglavni* (npr. brajla).

Već je rečeno da je u ponuđenoj pomorskoj terminologiji manje jednočlanih naziva i da se odnose prvenstveno na veće ili i laicima poznatije dijelove broda (npr. *kotva, kрма, leto, nos, sidro*) te na ostalo nazivlje vezano uz more i obalu (npr. *luka, odlijev, osjeka, sidrati, sidrište*). Među tvorbenim načinima za te je nazive najčešće upotrebljavan sufixalni način. Plodni su sufixi: *-ica* (*bočnica, klobočnica, plavica, prtica, sošica, uzica, vitlica*), *-ača*¹⁶ (*košnjajača, pomagajača, talasnjača, zadnjača...*), *-ina* (*glavina, ribina, trupina, vrvina...*), *-ac* (*čunac, mostac, krovac, vezac*) i *-ak* (*grljak, rubnjak, skradnjak, zateznjak*). Ostali su slabije plodni, npr. *-lo* (*gruzilo, lovilo, vezalo*), *-ač* (*podigač, zaslonjač*), *-ø* (*oglav, presvjes, prišiv*), *-ka* (*cievka, koška, letka*), *-ar* (*jedrar, krmar*) ili *-lac* (*čeralac*).

Prefiksalna je tvorba rjeđa, npr. *bok - nuzbok; brajla - nadbrajla; kobilica - podkobilica; klobočnica - suklobočnica; leto - suleto; vjetar - nadvjetar - podvjetar* i sl. Češća je, kao i inače u hrvatskom jeziku, za glagole koji u ovim rječnicima označavaju radnje na brodu i kretanja broda po mori: *brati - ubrati; jezdit, zajezdit; orati, poorati; odvaliti, svaliti* i sl., gdje su uz jedan na talijanskom i jedan na njemačkom jeziku dana obično dva glagola na hrvatskom jeziku.

U rječnicima Bože Babića nema mnogo složenica, premda ih se moglo očekivati više, budući da su u njemačkom nazivlju složenice najbrojnije. Njemačka je pak terminologija u četiri rječnika dana paralelno s hrvatskom i talijanskom. Upotrijebljene su složenice po tipu čisto slaganje, npr. *brodograditelj, brodovlastnik, brodovodja, jugoiztok, parostroj*; ili složenosufiksalna tvorba, npr. *biegomjer, jugozapadnjak, munjovod, tlakomjer, vjetrokaža, vjetrolovka* i sl.

Stvaranje nove terminologije zanimljivo je i sa stilističkog aspekta. U nastajanju novih naziva uobičajen je prijenos dijelova značenja s nečeg poznatog i sličnog na novo, koje tek treba imenovati. Polisemijski je odnos značajno prisutan u stvaranju hrvatskog tehničkog nazivlja, pa tako i pomorskog. U rječnicima Bože Babića postoji zamjetna skupina naziva nastalih

- 14 Budući da je nazivlje za oputu i jedrilje brodova nastalo u vrijeme kad su se jedrenjaci gradili i kad su bili u upotrebi (a ne samo izložbeni uzorci), možemo sve one nazive koji se nisu primijenili na nove tipove brodova smatrati historizmima.
- 15 *Hrvatski ili srpski i engleski slikovni rječnik*, str. 384 i crtež na str. 385. Da su hrvatski termini nekada kraći i funkcionalniji od engleskih, može se vidjeti na ovim primjerima: *sošnjak - spanker gaff; prečka - outre jib; letnjača - fore topmast staysail; deblenjača - spanker boom topping lift* itd. Isp. Babićeve nazive: *soha, soherica, sošica, sošna, sošno jedro; priečka; leto, letka, letno jedro; deblo (panj jedrilja)* itd.
- 16 Isp. *Hrvatski ili srpski i engleski slikovni rječnik*, gdje je *-ača* najplodniji sufix i služi za tvorbu naziva za kraći i funkcionalniji od engleskih, može se vidjeti na ovim primjerima: *sošnjak - spanker gaff; prečka - outre jib; letnjača - fore topmast staysail; deblenjača - spanker boom topping lift* itd. Isp. Babićeve nazive: *soha, soherica, sošica, sošna, sošno jedro; priečka; leto, letka, letno jedro; deblo (panj jedrilja)* itd. Također isp. S. Babić, *Tvorba riječi*, str. 17, gdje kaže da je *-ača* u suvremenom hrvatskom književnom jeziku sufix za tvorbu stručnih naziva.

polisemijskim prijenosom značenja, npr. *nos* (talijanski: *la prova*; osnovano po ruskom, inače kod nas i *pramac*), *kijun* (*majo, picco*), *koljeno* (*bracciuoli*), *oko* (*occhio*), *rebra* (*corba*); *duša topa* (*anima d' un cannone*), *njedro jedra* (*panza d' una vela*), *oko pramca* (*occhio da prova*), *srce vitla* (*anima dell' argana*) i sl. Iz talijanskih se ekvivalenata vidi da je polisemija često prisutna u talijanskom terminu, ali i da nije uvijek direktno prevedeno. Vidimo to, na primjer, u nazivima *anima dell' argana* i *anima d' un cannone*, kojima odgovaraju hrvatski nazivi *srce vitla* i *duša topa*, dakle, na mjestu jedne talijanske riječi dvije hrvatske. U nekih riječi talijanski ili njemački ekvivalent ne iskazuje polisemičnost, dok je hrvatski termin leksikalizirana metafora, npr. *Uz dušu broda* (*Per lungo il bastimento, Mittschiff*); *Trup broda* (*Calcagno, Anlauf zum Vorstven*) i sl.

Iz provedene se analize vidi da je bogato leksičko blago koje je Božo Babić sakupljao cijeloga života osnova hrvatskog pomorskog nazivlja. Danas se na pomorskim učilištima u Hrvatskoj znanja stječu na hrvatskom jeziku, a presudni su bili entuzijazam i nacionalna svijest stvaralaca naše nautičke terminologije. Među njima je ime Bože Babića zaslužilo časno mjesto.

Literatura:

1. Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb, 1986.
2. *Centar usmjerenog obrazovanja za kadrove u pomorstvu - Bakar 1975-1989. U povodu 140. obljetnice škole 1849-1989*, Bakar, 1989.
3. Milivoj Čop, *Riječko školstvo (1848-1918)*, Rijeka, 1988.
4. Oliver Fijo, *Prilozi poznavanju pomorskoga školstva na našoj obali u XIX stoljeću*, Zagreb, 1958.
5. Vladimir Glumac, *Narodna riječ u riječkoj nautici*, "Riječka revija", br. 4, Rijeka.
6. *Hrvatska enciklopedija*, sv.2, Zagreb, 1941, str.54.
7. *Hrvatski ili srpski i engleski slikovni rječnik*, Oxford - Ljubljana, 1988.
8. Blaž Jurišić, *O našoj pomorskoj terminologiji*, Pomorski zbornik povodom 20. godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962, knj.I, JAZU, Zagreb - Zadar, 1962.
9. Blaž Jurišić, *Rukopisni nautički rječnik Antuna Mikoča iz godine 1852*, "Anali Jadranskog instituta JAZU", II, Zagreb, 1958.
10. Ivo Marochino, *Grad Bakar kroz vjekove*, Bakar, 1978.
11. *O moru, o radu, o školi, o sebi. Eseji, pjesme, članci*, Pomorska akademija Bakar o 98-oj godini rada, Bakar, 1947.
12. *Pomorska enciklopedija*, sv.1, Zagreb, 1972².
13. *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1880-1976.
14. *125. obljetnica pomorskog školstva u Bakru 1849-1974*, Bakar, 1974.
15. Diana Stolac, *Pomorski rječnici Bože Babića*, "Dometi", br.10/1990, Rijeka.
16. Bernard Stulli, *O hrvatskom jeziku u riječkoj nautici i radu J. A. Mikoča*, "Riječka revija", br. 1-2, Rijeka, 1953.
17. A. Šporer, *90-godišnjica bakarske nautike*, Sušak, 1940.
18. Radovan Vidović, *Pomorski rječnik*, Split, 1984.

Zusammenfassung

Diana Stolac
 Angänge der kroatischen Seeterminologie

Der Artikel bespricht die Sprachgelegenheiten im 19. Jahrhundert in den Seemannsschulen, besonders in Bakar, sowie die Gestaltung der kroatischen Seefachausdrücke. Es wurden Seefachwörterbücher von Božo Babić analysiert, den Lehrer und den Leiter Schifffahrtsschule in Bakar.